

ПІДСТАВА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СПІВУЧАСТЬ У ЗЛОЧИНІ

Орловський Р. С.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Проблема підстави кримінальної відповідальності за злочин, вчинений у співучасті, є однією з найбільш складних у всьому вченні про злочин.

Розглядаючи підставу кримінальної відповідальності співучасників злочину, перш за все, доцільно визначитись з розумінням підстави кримінальної відповідальності взагалі. Для цього необхідно розглянути питання про підставу кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин одноособово. В зв'язку з цим звертає на себе увагу багаторічна дискусія з приводу підстави кримінальної відповідальності.

В якості підстави кримінальної відповідальності в різний час були названі склад злочину (М. С. Алексєєв, В. І. Курляндський, В. Г. Смирнов, М. Д. Шаргородський та інші), вчинення злочину (О. А. Герцензон), вина і причинний зв'язок (А. Н. Трайнін), вина особи у вчиненні злочину (Б. С. Утевський, Б. С. Нікіфоров, Т. Л. Сергєєва), склад злочину та особа злочинця (О. Б. Сахаров) та інше.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК.

Це положення в повній мірі стосується і підстави кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочин у співучасті. Свого часу П. І. Грішаєв і Г. А. Крігер відзначали, що відповідальність співучасників, як осіб, що вчинили суспільно небезпечне діяння, повинна обґрунтовуватись так само, як і діяльність осіб, що діяли одноособово [1, с. 166].

Однак, на думку окремих науковців, діяння організатора, підбурювача та пособника не містить складу злочину, тому що вони безпосередньо не виконують об'єктивної сторони злочину, передбаченого в Особливій частині КК, і підставою їх відповідальності є діяння, вчинене виконавцем злочину [2, С. 32].

Так, І. П. Малахов ще в 1960 році писав, що у поведінці співучасників відсутній склад злочину і їм ставиться за провину склад злочинного діяння виконавця, тому що вони полегшують його діяння [3, с. 14].

З однієї сторони, співучасть у злочині є особливою формою злочинної діяльності, тому що в цих випадках відбувається об'єднання зусиль двох чи більшої кількості осіб, і водночас в нормах Особливої частини КК переважно відображаються ознаки злочину, вчиненого однією особою.

З іншої сторони, співучасть не створює якихось особливих, принципово інших підстав кримінальної відповідальності в порівнянні з діянням особи, вчиненим одноособово.

На співучасників, як відзначає В. С. Комісаров, розповсюджуються загальні принципи відповідальності за кримінальним правом, відповідно до яких підставою кримінальної відповідальності є вчинення діяння, яке містить всі ознаки складу злочину [4, с. 428-429].

Підставою кримінальної відповідальності співучасників, як відзначав П. Ф. Тельнов, є наявність в їх діяннях складу злочину, що характеризується в Загальній та Особливій частинах КК [5, с. 139].

З точки зору юридичної оцінки, особливість співучасті полягає в тому, що ознаки її складу передбачені не тільки в статті Особливої частини КК, але і в статтях розділу 6 Загальної частини КК України, що регламентують в загальноноормативному порядку ознаки співучасті, її форми та види.

Найбільш принциповою проблемою відповідальності за співучасть у злочині є ступінь самостійності чи залежності відповідальності співучасників від відповідальності та покарання виконавця злочину.

Вирішення цього питання залежить від розуміння юридичної природи інституту співучасті погляди на яку традиційно відображаються в двох теоріях відповідальності співучасників: акцесорній та самостійній.

На користь визнання акцесорної природи співучасті в літературі наводяться наступні аргументи:

1. Об'єктивна сторона злочину, вчинюваного у співучасті, реалізовується виконавцем, тому відповідальність співучасників залежить від відповідальності виконавця злочину.

2. Дії співучасників кваліфікуються за статтею Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за злочинне діяння, вчинене виконавцем, з посиланням на ст. 27 КК.

3. Організатор, підбурювач та пособник несуть відповідальність за співучасть і в тих випадках, коли виконавцем є особа, спеціально вказана у відповідній статті Особливої частини КК.

4. У випадку не доведення виконавцем злочину до кінця з незалежних від нього обставин, решта співучасників несуть кримінальну відповідальність за готування до злочину або замах на той злочин, який прагнув вчинити виконавець.

М. Г. Іванов рішуче стверджував, що відповідальність співучасників ґрунтується на положеннях акцесорної теорії співучасті, основне правило якої полягає в тому, що всі особи, які спільно вчиняють злочин, підлягають кримінальній відповідальності нарівні із виконавцем. Водночас вчений вказує на те, що кримінальне законодавство ґрунтується на принципі суб'єктивного ставлення, який означає, що діяння співучасників кваліфікується так само, як і діяння виконавця за умови, що вчинюваний злочин охоплювався їх умислом [6, с. 52].

В основі відповідальності кожного із співучасників знаходяться їх власні дії, вони несуть відповідальність в залежності від характеру та ступеня фактичної участі у вчиненні злочину.

Як справедливо зазначає Л. Д. Гаухман, дії кожного співучасника обумовлюють настання злочинного результату в цілому, а не в певній його частині. Тому спільне спричинення шкоди об'єкту чи поставлення його в небезпеку є

загальним, єдиним результатом спільної діяльності всіх співучасників. Злочин вчинений спільно є єдиним і неподільним [7, С. 9-10].

В діянні будь-якого співучасника міститься самостійна підстава відповідальності. Незалежно від того, в чому полягає внесок у спільно вчинюваний злочин, співучасник підлягає відповідальності на тій підставі, що діючи умисно, посягає на об'єкт кримінально правової охорони, а його діяння, внаслідок цього, набуває суспільно небезпечного характеру, тому умисна участь у вчиненні злочину виступає як особисто ним, співучасником, вчинений злочин.

Таким чином, на підставі викладеного можна зробити наступні висновки:

1. Підстава кримінальної відповідальності кожного із співучасників така ж, як і у особи, яка вчиняє злочин одноособово.

2. Склад злочину співучасників складається із ознак, що містяться в статті Особливої частини і стосуються конкретного злочину, й ознак, закріплених в статтях Загальної частини КК, які характеризують роль конкретного співучасника.

3. Співучасть у злочині поєднує в собі і акцесорний, і самостійний принципи відповідальності, що зовсім не суперечить чинному кримінальному законодавству України. Крім того, тільки поєднання цих двох принципів відповідальності співучасників в значній мірі забезпечує вирішення практичних питань стосовно злочинів, вчинених у співучасті.

4. Кримінальна відповідальність кожного із співучасників настає за все спільно вчинене в повному обсязі, тому що злочинний результат є загальним і неподільним. Це не призводить до однакової караності всіх співучасників. Кожному співучаснику призначається конкретна міра покарання у відповідності з характером виконаної ролі і ступенем активності при спільному вчиненні злочину.

Література:

1. Гришаев П. И., Кригер Г. А. Соучастие по уголовному праву. – М.: Госюриздат, 1959. – С. 255.
2. Никифоров Б. С. Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик // Важный этап в развитии советского права. Новое общесоюзное законодательство в области уголовного права, судостроительства и судопроизводства: Труды научной сессии ВШЮН. – М., 1960. – С. 28-47.
3. Малахов, И. П. Соучастие в воинских преступлениях в свете общего учения о соучастии по уголовному праву: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / И. П. Малахов. – М.: МГУ, 1960. – 26 с.
4. Курс уголовного права. Общая часть. Том 1: Учение о преступлении. Учебник для вузов. Под ред. Н. Ф. Кузнецовой и И. М. Тяжковой. – М.: ЗЕРЦАЛО, 1999. – 592 с.
5. Тельнов, П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении – М.: Юрид. лит., 1974. – 208 с.
6. Уголовное право. Общая часть. Учебник / Под ред. Н. И. Ветрова, Ю. И. Ляпунова. – М.: Новый Юрист, КноРус, 1997. – 583 с.
7. Гаухман Л. Д. Соучастие в преступлении по советскому законодательству: опыт сравнительного правоведения. Лекции. – М.: академия МВД СССР, 1990. – 56 с.